

Samen voor succes in armoedebestrijding: Rotterdam

*Onderzoek en advies in het kader van de Nederlandse
Stedenestafette 2010*

Trudi Nederland
Jessica van den Toorn
Fabian Dekker

September 2010

Inhoud

1	De Stedenestafette in Rotterdam	5
1.1	De Stedenestafette	5
1.2	De manifestatie van Rotterdam	5
1.3	Leeswijzer	6
2	De inkomensondersteuning in Rotterdam	7
2.1	Kerncijfers over de gemeente	7
2.2	De gemeente bevolking in tien inkomensgroepen verdeel	8
2.3	Wie zijn de mensen met een laag inkomen in Rotterdam	9
2.4	De regelingen voor mensen met een laag inkomen in Rotterdam	10
3	Armoedebestrijding in Rotterdam: gemeente en maatschappelijke organisaties	11
3.1	Inzet van de gemeente	11
3.2	Inzet van maatschappelijke organisaties	12
3.3	Vertegenwoordigers van mensen met een laag inkomen over de armoedebestrijding in Rotterdam	13
3.4	Mooie projecten voor de mensen met een laag inkomen	15
4	Samenwerken aan armoedebestrijding in Rotterdam	17
4.1	Inkomensverbetering en maatschappelijke participatie van de mensen met een laag inkomen	17
4.2	Samenwerking binnen het gemeentelijke apparaat	18
4.3	Samenwerking tussen de gemeente en maatschappelijke organisaties	18
4.4	Samenwerking van maatschappelijke organisaties en groepen onderling	21
4.5	Lokale samenwerkingsverbanden	21
5	Versterking van de lokale sociale agenda	23
5.1	Respons op de vragen van Rotterdam aan het veld	23
5.2	Wensen voor de lokale sociale agenda	24
5.3	Wij willen meer samenwerken	25
6	Samen verder werken aan succes: conclusies en aanbevelingen	27
6.1	Vooruitstrevend beleid	27
6.2	Samenwerken rond vraag- en probleemgestuurde armoedebestrijding	28
6.3	Meer nadruk op maatwerk en eigen kracht	28

6.4	Vereenvoudiging van procedures en regelingen	29
6.5	Relatie leggen tussen preventie en participatie	29
7	Literatuur en documenten	31
Bijlagen:		
1.	Wensen over de lokale sociale agenda	33
2.	Over het onderzoek in Rotterdam	35

1 De Stedenestafette in Rotterdam

1.1 De Stedenestafette

Het jaar 2010 is het Europese Jaar ter bestrijding van armoede en sociale uitsluiting en Nederland doet mee. Armoede en sociale uitsluiting zijn ook in Nederland hardnekkige fenomenen die, volgens Europese cijfers, ongeveer 10% van de bevolking raken. Het tegengaan van armoede en uitsluiting gebeurt vooral op lokaal niveau. Dit lokale beleid is steeds meer gericht op het doorbreken van de afhankelijkheid van de mensen met een laag inkomen en het bevorderen van hun participatie en zelfredzaamheid.

Op initiatief van de gemeente Utrecht, MOVISIE en het Verwey-Jonker Instituut is er dit jaar een Stedenestafette: dertig gemeenten zullen elkaar het stokje doorgeven om aandacht te creëren voor het bestrijden van armoede in Nederland. Lokale initiatieven krijgen door de Stedenestafette meer bekendheid, gemeenten kunnen van elkaar leren, en op lokaal niveau wordt de samenwerking tussen verschillende partijen versterkt.

De gemeente Rotterdam neemt deel aan deze estafette. Zo organiseerde Rotterdam een lokale manifestatie in oktober en maakt de stad met betrokkenen bij de armoedebestrijding een lokale sociale toekomstagenda. Het gaat in de Stedenestafette om versterking, vernieuwing en verbetering van de lokale samenwerking ten behoeve van de mensen met een laag inkomen. Aan het eind van het jaar zal de opbrengst van de Stedenestafette gepresenteerd worden aan landelijke en Europese overheden en organisaties.

In dit kader heeft het Verwey-Jonker Instituut een onderzoek uitgevoerd naar de samenwerking op het gebied van armoede en sociale uitsluiting in de stad Rotterdam. Voor dit onderzoek hebben we bestaand onafhankelijk onderzoek over het beleid in de stad geanalyseerd, beleidsdocumenten bestudeerd, interviews gehouden met drie belangrijke spelers in de gemeente op het gebied van armoede en sociale uitsluiting (sleutelinformanten) en met drie vertegenwoordigers van de mensen met een laag inkomen, en hebben we een digitale enquête onder ambtenaren en medewerkers van maatschappelijke organisaties uitgevoerd (zie Bijlage 2 voor meer details over het onderzoek). De resultaten van dit onderzoek hebben we in dit rapport verwerkt.

1.2 De manifestatie van Rotterdam

Op woensdag 13 oktober 2010 organiseerde Rotterdam de manifestatie van de Stedenestafette. Bij deze gelegenheid reageerde de wethouder op de resultaten van dit onderzoek en zette hij zijn visie uiteen op het armoedebeleid in de komende jaren. De netwerkorganisatie RoSa! (Rotterdamse Sociale Alliantie) gaf inzicht in hun plan *Rotterdam armoedevrij in 2020*.

Na een pauze met muziek waren er verschillende workshops om met elkaar een inhoudelijke discussie te voeren over de toekomst van de activiteiten in Rotterdam. Twee workshops gingen over de gehouden inleidingen van de wethouder (de rol van deelgemeenten en maatschappelijke instellingen bij de vormgeving en uitvoering van het stedelijke armoedebeleid) en over die van RoSa! (Rotterdam Armoedevrij 2020). In de derde workshop stond de vraag centraal welke creatieve oplossingen er op het terrein van armoedebestrijding in deze tijd van bezuinigen te bedenken zijn.

1.3 Leeswijzer

In dit rapport brengen we het beleid en de praktische initiatieven rond armoede en sociale uitsluiting in Rotterdam op hoofdlijnen in kaart. Er zijn zes hoofdstukken, opgebouwd uit een aantal korte paragrafen. De citaten in de tekst zijn afkomstig uit de interviews en de enquête. Het tweede hoofdstuk gaat over de vraag wie de mensen met een laag inkomen in Rotterdam zijn en welke regelingen er zijn rond hun inkomensondersteuning. In Hoofdstuk 3 gaan we nader in op de armoedebestrijding, zowel op de inzet van de gemeente als die van de maatschappelijke organisaties. In Hoofdstuk 4 staat de samenwerking tussen de verschillende partijen centraal. Hoofdstuk 5 heeft de wensen voor de lokale sociale agenda als onderwerp. En in Hoofdstuk 6 presenteren we de conclusies en aanbevelingen van het onderzoek.

2 De inkomensondersteuning in Rotterdam

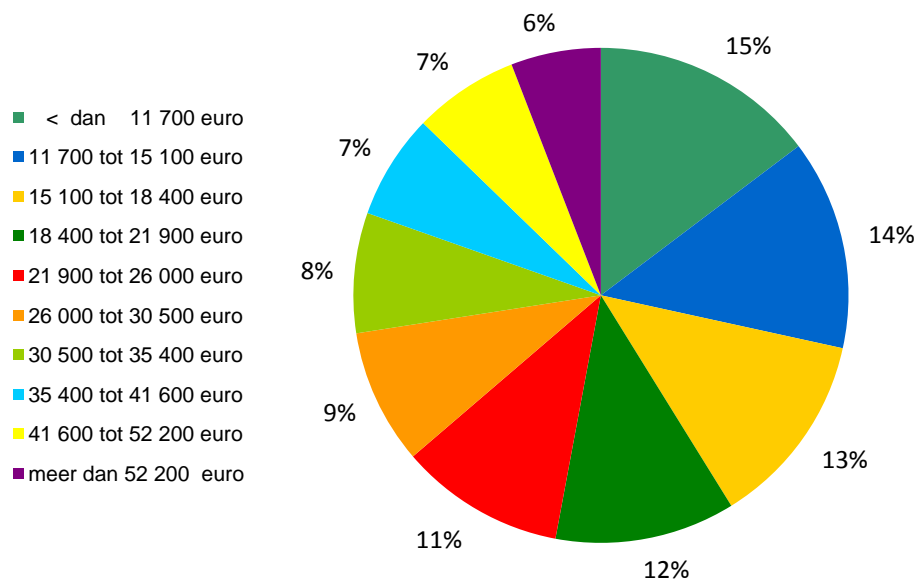
2.1 Kerncijfers over de gemeente

Aantal inwoners: (Bron: CBS per 1 januari 2009)	587.134
Aantal uitkeringsgerechtigden: (Bron: CBS 2009, 3e kwartaal)	67.200 22.260 arbeidsongeschiktheidsuitkeringen + 11.290 Ww-uitkeringen + 33.650 bijstandsgerechtigden)
Aantal huishoudens onder 120% bijstandsniveaugrens: (Bron: StimulanSZ, 2008)	55.018
Aantal kinderen in bijstandssituatie: (Bron: Kinderen in tel. Databoek. Cijfers uit 2008)	23.350

2.2 De gemeente bevolking in tien inkomensgroepen verdeeld

Inkomensverdeling Rotterdam

Besteedbaar inkomen (netto) per huishouden per jaar

Vijftien procent van de huishoudens in Rotterdam zit in de laagste inkomensgroep, die minder dan 11.700 euro per jaar te besteden heeft. Landelijk varieert dit percentage van 5% tot 23% (bron: CBS (2006) Inkomensverdeling alle huishoudens naar inkomensgroepen).

2.3 *Wie zijn de mensen met een laag inkomen in Rotterdam*

Meer dan de helft van de mensen met een laag inkomen in Rotterdam is alleenstaand (60% daarvan bestaat uit vrouwen) en nog eens 18% bestaat uit alleenstaande ouders (ook in veruit de meeste gevallen vrouwen). Verder heeft van alle Rotterdamse 65-plussers een derde een inkomen dat niet hoger ligt dan 120% van het sociaal minimum. Tot slot bestaat de groep inkomens tot 120% van het sociaal minimum voor meer dan de helft uit allochtonen. Allochtonen van de eerste generatie hebben vaker een minimum inkomen (40%) dan allochtonen van de tweede generatie en autochtonen (20%) (Moors en Libregts, 2010).

In de interviews met de vertegenwoordigers van mensen met een laag inkomen komt bovenstaande verdeling minder naar voren. Zij noemen wel eenoudergezinnen en allochtonen, maar ook hoogopgeleiden en mensen van andere leeftijden. De Voedselbank ontvangt naar eigen zeggen *'een doorsnee van de samenleving'*. Een specifieke groep in Rotterdam waaronder relatief veel armoede voorkomt is de Portugees sprekende Kaapverdiaanse gemeenschap. De Voedselbank van Casa Tiberias helpt zo'n 45 families. Deze families hebben vaak te kampen met schulden of met hele lage inkomens. Kenmerkend voor de gemeenschap is dat men niet graag naar buiten treedt met problemen. Een geïnterviewde zegt hierover: *'Pas als de situatie heel slecht is, gaan mensen op zoek naar hulp.'* De maatschappelijk werker, die vaak de eigen taal spreekt, is meestal het eerste aanspreekpunt.

Maar ook bij de andere groepen mensen met een laag inkomen blijft volgens één van de vertegenwoordigers *'veel achter gesloten deuren'*. Niet alleen door schaamte, maar ook door het gebrek aan mogelijkheden, want: *'financieel gezien moeten ze alle zeilen bijzetten, dus ze kunnen lang niet altijd aan alles meedoen.'*

Op de vraag aan welke ondersteuning mensen met een laag inkomen in het dagelijks leven behoefte hebben, komen diverse antwoorden. Zo geeft de Voedselbank aan dat dit ontzettend verschilt tussen mensen: *'De één is mondig genoeg, maar heeft een mogelijkheid nodig om aan inkomen te komen en de ander moet aan de hand worden meegenomen. Het blijven hele individuele situaties.'* De vertegenwoordiger van de Cliëntenraad geeft aan dat het niet alleen om meer inkomen gaat: *'Geld zou helpen, maar mensen met een laag inkomen hebben vaak een moeilijk leven. Ze hebben vaak grote moeite met opgroeiende kinderen, krijgen te maken met uithuisplaatsingen en moeten hun leven weer zien op te pakken na een scheiding.'* Bij de Portugees sprekende Kaapverdiaanse gemeenschap is vooral behoefte aan geld, omdat mensen niet in hun basisbehoeften kunnen voorzien. Door de hechte gemeenschap speelt sociale uitsluiting hier een veel minder grote rol.

2.4 De regelingen voor mensen met een laag inkomen in Rotterdam

De armoedebestrijding in Rotterdam richt zich sinds 2005 op de huishoudens met een inkomen dat niet hoger is dan 120% van het wettelijk minimumloon. Deze huishoudens komen in aanmerking voor de volgende regelingen:

Tabel 1: Inkomensondersteuning in Rotterdam

Regeling	Doelgroep	Aantal gebruikers in 2008
Collectieve zorgverzekering	Leden van huishoudens met een inkomen tot 120% van het wettelijk minimumloon (WML).	52.628
Langdurigheidstoelage	Personen die langdurig een laag inkomen hebben, geen vermogen hebben en geen uitzicht hebben op inkomensverbetering.	12.980
Toeslag 65+	Voor ouderen met een inkomen tot 120% WML.	17.160
Toeslag voor chronisch zieken en gehandicapten	Chronisch zieken en gehandicapten in Rotterdam met een inkomen op bijstandsniveau.	7.428
Toeslag voor kinderen van 4 tot en met 17 jaar	Klanten met één of meer schoolgaande kinderen in de leeftijd van 4 tot en met 17 jaar kunnen bijzondere bijstand krijgen voor kosten die zij voor deze kinderen maken.	9.552
Individuele bijzondere bijstand	Bijzondere bijstand is de vergoeding van kosten die iemand met een bijstanduitkering maakt door bijzondere omstandigheden; deze kosten behoren niet tot de algemeen noodzakelijke bestaanskosten.	15.885
Kwijtschelding van waterschapslasten	Huishoudens met een inkomen tot 100% van het sociale minimum.	29.343
Kwijtschelding van afvalstoffenheffing	Huishoudens met een inkomen tot 100% van het sociale minimum.	39.357
Rotterdampas	Rotterdammers en inwoners van de deelnemende gemeenten die van een minimuminkomen leven, kunnen de Rotterdampas in principe voor € 5,- aanschaffen.	61.530

Bron: (Moors en Libregts, 2010).

3 Armoedebestrijding in Rotterdam: gemeente en maatschappelijke organisaties

3.1 Inzet van de gemeente

Visie en doelstelling van de armoedebestrijding

De stad Rotterdam stelt zich ten doel de armoede van burgers in Rotterdam te doorbreken, en heeft daardoor een uitgebreide visie op en aanpak van armoedebestrijding ontwikkeld. Centraal in de armoedebestrijding van Rotterdam staat dat mensen met financiële problemen zo snel mogelijk weer (financieel) op eigen benen moeten staan (Uitvoeringsprogramma Armoedebestrijding, 2007). Armoede wordt grotendeels beschouwd als een situatie waarin mensen financieel kwetsbaar zijn. Deze kwetsbaarheid is vooral te vinden bij bewoners van de deelgemeenten Charlois, Feyenoord en Delfshaven (COS, 2010). De aanpak bestaat uit het nadrukkelijk uitdragen dat lenen onverstandig is, het vaker verstrekken van giften bij aanvragen voor duurzame gebruiksgoederen, het terugdringen van het niet-gebruik van voorzieningen zoals de bijzondere bijstand, het vereenvoudigen van aanvraagprocedures, en uit samenwerking met de Voedselbank. Voor het uitvoeren van deze aanpak zoekt de centrale stad ook breder de samenwerking met deelgemeenten en maatschappelijke organisaties in de wijken. Het aanbod van (inkomens)ondersteunende maatregelen is een centrale pijler in het huidige sociale beleid van de stad. Volgens onze gesprekspartners moet er altijd ondersteuning zijn voor mensen die dit nodig hebben.

Het armoedebeleid kenmerkt zich verder door een sterke focus op het bevorderen van de participatie en op het doorbreken van de afhankelijkheidspositie van mensen. In de beleving van één van de geïnterviewden moet participatie altijd voorop staan: *'Als iemand arm is wil dat nog niet zeggen dat deze persoon per definitie is uitgesloten'*. In het uitvoeringsprogramma staat als uitgangspunt dat deelname aan betaald werk de belangrijkste maatschappelijke activiteit is, maar dat burgers die (nog) niet kunnen deelnemen aan werk zich mogelijk op andere terreinen kunnen inspannen. Dat kan bijvoorbeeld via het doen van vrijwilligerswerk en mantelzorg: *'(...) ieders inzet telt mee en is keihard nodig'* (Uitvoeringsprogramma Armoedebestrijding, 2007:2).

Preventiebeleid

Rotterdam heeft voor de inkomensondersteuning een ruime grens van inkomens tot 120% van het sociaal minimum. Kwetsbare groepen krijgen daarbij een centrale plaats, zoals alleenstaande moeders en 65-plussers met uitsluitend een Aow-uitkering. Dat de stad zich naast de inkomensondersteuning en het bevorderen van participatie richt op preventiebeleid, blijkt onder andere uit het specifieke 'Uitvoeringsprogramma Schuldhulpverlening' (2006). Onder andere uit dit programma blijkt de aandacht voor de preventie van armoedesituaties. De zogenaamde 'ankerpunten' van deze aanpak zijn als volgt samen te vatten:

- Een nadruk op de vroegtijdige preventie van (dreigende) schulden.
- Het stimuleren van samenwerking met verschillende instanties.
- Het bevorderen van het bereik.
- Het verlagen van de maatschappelijke kosten, zoals de kosten van huisuitzettingen.

Concreet richt de gemeente zich via uitgebreide voorlichtingsactiviteiten op verschillende doelgroepen. Een speciaal aandachtspunt betreft de schuldpreventie onder jongeren. De Kredietbank Rotterdam richt zich in samenwerking met scholen en maatschappelijke organisaties op deze groep. Zij doet dit bijvoorbeeld via het geven van voorlichting in het voortgezet onderwijs. De belangrijkste doelen van de partners rondom het thema 'schuldpreventie en jongeren' zijn het vergroten van het bereik, meer bewustwording onder jongeren van het gevaar van schulden, en het benutten van de expertise van verschillende instanties in het veld.

Over het algemeen zijn de sleutelinformanten tevreden met het huidige anti-armoedebeleid van de stad. In hun beleving zijn er veel middelen om de mensen met een laag inkomen te bereiken en is er veel overleg met maatschappelijke organisaties. Kritiek is er op een paar punten. Sommige sleutelinformanten zien de sterke nadruk op arbeidsparticipatie niet als dé oplossing. Eén van hen zegt: *'Vaak is het toch zo dat mensen een baan vinden zonder dat hun inkomen erop vooruit gaat. We hebben het dan over de werkende armen. Daarnaast zijn er mensen die helemaal niet toe zijn aan het zoeken naar werk. Die moet je niet 'pushen' om te gaan werken, maar ondersteunen om hun leven op orde te krijgen'*. Ook is één van de sleutelinformanten minder tevreden met het bestaande bereik van sociale regelingen. Het zogenaamde 'Brugboekje', dat laat zien in welke gevallen burgers een bijdrage kunnen vragen van de gemeente, is een mooi initiatief om hier verandering in te brengen.

3.2 Inzet van maatschappelijke organisaties

In Rotterdam zijn veel maatschappelijk organisaties actief, uiteenlopend van zorg- en welzijnsinstellingen en vrijwilligersorganisaties tot belangengroepen voor mensen met een laag inkomen. De meeste respondenten in onze enquête houden zich bezig met het signaleren van armoede. Daarnaast gaat het om het doorverwijzen en het informeren van mensen met een laag inkomen. Als de organisaties met de gemeente samenwerken, gaat het vaak om de bevordering van de maatschappelijke participatie van mensen met een laag inkomen (in het bijzonder bijstandsgerechtigden) en om de uitwisseling van informatie.

De respondenten van maatschappelijke organisaties noemen als verbeterpunten van de armoedebestrijding in Rotterdam vooral de vereenvoudiging van (aanvraag)procedures om voor een bepaalde regeling in aanmerking te komen.

De vertegenwoordigers van de mensen met een laag inkomen werken al veel met elkaar samen. De Stichting RoSA! is in 2007 opgericht. Het is een initiatief om de samenwerking tussen verschillende partijen in de gemeente Rotterdam verder vorm te geven en het thema armoede duurzaam op de (politieke) agenda te plaatsen. RoSA! is een netwerkorganisatie van ervaringsdeskundigen, vrijwilligers en beroepskrachten rondom armoedevraagstukken, zoals CMO/Stimulans, GCW, KSA,

Mara, de OMIJ, de FNV bonden AbvaKabo, AFMP, AOB, Bondgenoten en Bouw, de Arme Kant Zuid-Holland, ATD Vierde Wereld, Cliëntenraden in Rotterdam, het CNV, EVA, Spirit, het Leger des Heils, Sonor, Stichting Leergeld en SVOR. Deze samenwerking heeft als doelstelling het bestrijden van sociale uitsluiting van burgers. Onder de noemer 'Rotterdam armoedevrij' wil de stichting de verschillende maatschappelijke organisaties in Rotterdam vragen naar hun initiatieven om armoede te bestrijden. Een overzicht hiervan wil RoSa! bundelen in een brochure of een samenvattend boekwerk, zodat er inzicht ontstaat in de (succesvolle) lokale praktijken in Rotterdam. Een vertegenwoordiger van de Stichting RoSa! vertelde ons dat de partners elkaar al goed weten te vinden, maar dat de beschikbare tijd en middelen het vooralsnog lastig maken om het ingeslagen pad te versnellen.

3.3 Vertegenwoordigers van mensen met een laag inkomen over de armoedebestrijding in Rotterdam

In de interviews met de vertegenwoordigers van mensen met een laag inkomen is het armoedebeleid in Rotterdam uitvoerig besproken. De vertegenwoordigers zijn over het algemeen positief over de vele inkomensondersteunende regelingen die beschikbaar zijn in Rotterdam. De gemeente doet er veel aan om het beleid te communiceren naar de doelgroep, bijvoorbeeld middels een boekje waarin de regelingen staan uitgelegd. Echter, volgens een geïnterviewde is dit boekje nog altijd lastig te begrijpen. Zo zijn er veel uitzonderingen op de regelingen en sluit het boekje nog niet genoeg aan op de vraag van de cliënt. De gemeente zou volgens deze persoon meer bij de doelgroep zelf te rade moeten gaan om in kaart te brengen aan welke informatie zij behoefte hebben, en zegt hierover: *'Leg je oor te luisteren bij de mensen die het nodig hebben en vraag: wat zoek je nou? Dan kom je misschien stappen verder.'* Hetzelfde geldt voor de aanvraagformulieren voor allerlei regelingen. Deze zijn volgens één van de vertegenwoordigers nog altijd te lastig voor cliënten.

Naast de vele regelingen zijn de respondenten positief over het Formulierenteam van SoZaWe. De Voedselbank werkt nauw samen met dit team. Alle klanten van de Voedselbank krijgen een brief die gezamenlijk is opgesteld. Daarin wordt toestemming gevraagd voor het team om contact op te nemen. Op deze manier zijn al een paar honderd gezinnen in contact gekomen met het Formulierenteam. Belangrijk is nu volgens de Voedselbank dat er een terugkoppeling plaatsvindt. In hoeverre heeft het Formulierenteam succes geboekt?

Tot slot zijn er ook positieve geluiden over regelingen of toeslagen die automatisch worden uitgekeerd aan de cliënt op basis van eerdere gegevens. Dit is echter slechts bij een gedeelte van toepassing en uitbreiding hiervan is wenselijk, volgens één van de vertegenwoordigers.

Naast positieve geluiden over de inzet van de gemeente Rotterdam worden ook een aantal verbeterpunten aangestipt. Een gezamenlijke noemer daarin is de roep om maatwerk. Een voorbeeld zijn de pakketten die de gemeente aan mensen met een laag inkomen verstrekt om energie te besparen. In deze pakketten zitten vaak allerlei dingen waar mensen niets mee doen, zoals spaarlampen. Een andere vertegenwoordiger geeft de Rotterdampas als voorbeeld. Opnieuw is het oordeel voor het initiatief positief, maar het precieze maatwerk ontbreekt: *'De pas is fantastisch, maar houdt vaak geen rekening met de kosten van het openbaar vervoer. Zo krijgen*

mensen wel eenmalig 10 euro korting, maar moeten ze zelf chipkaarten aanschaffen. Deze kosten kunnen vaak niet worden opgebracht door gezinnen. Een derde voorbeeld van een vertegenwoordiger is een oudere die in een woophuis achterblijft door een scheiding of door het overlijden van de partner. Deze persoon komt niet in aanmerking voor een uitkering omdat hij of zij eigen bezit heeft. Maar, zo stelt de geïnterviewde: *'Ga jij het huis maar proberen op te eten of het proberen te verkopen in deze tijden.'*

De geïnterviewden hebben als algemeen kritiekpunt dat de regelingen te weinig rekening houden met individuele noden. Eén van hen zegt het zo: *'Alles ligt vast in regeltjes, terwijl het gaat om wat mensen echt nodig hebben'*. Zo benadrukken twee vertegenwoordigers dat er ondanks de vele regelingen nog altijd een groep mensen is die niet in hun basisbehoeften kan voorzien. Een belangrijke aandachtsgroep die hier deel van uitmaakt, zijn de cliënten van de Voedselbank. Deze mensen blijven op dezelfde problemen stuiten. Zo zegt een vertegenwoordiger: *'Hun problemen zijn al jaren bekend, maar er gebeurt niets'*. Volgens één van de geïnterviewden komt dit doordat ambtenaren en organisaties teveel tijd besteden aan commissies, rapporten en onderzoek: *'We zitten heel hard te wachten op doen'*.

Het gebrek aan maatwerk komt volgens meerdere respondenten ook terug in de *'enorme focus op iedereen aan het werk'*. Voor sommigen groepen, zoals mensen boven de 60 of mensen met lichamelijke beperkingen, is dit volgens hen niet haalbaar. Vaak blijkt dat deze trajecten niet bijdragen aan *'een echte baan met een echt salaris'*. Als mensen werken, is dit vaak met behoud van uitkering. Dit werkt demotiverend, volgens één van de geïnterviewden. De geïnterviewden hebben behoefte aan meer evaluatie van deze trajecten en cijfers over hoeveel mensen uiteindelijk aan werk komen. Volgens hen spelen de klantmanagers in dit alles een grote rol: *'Het hangt af van de klantmanager of het werkt'*. In de praktijk hebben de klanten vier of vijf klantmanagers per jaar, terwijl het uitgangspunt is dat iemand een vaste klantmanager krijgt. Een geïnterviewde vindt dit een belangrijk punt van aandacht.

Inspraak van de mensen met een laag inkomen in het armoedebeleid

De cliëntenraad van SoZaWe bestaat alleen uit cliënten, in tegenstelling tot cliëntenraden in andere gemeenten, waarin ook organisaties deelnemen. Zoals elke cliëntenraad vertegenwoordigt echter ook deze raad niet alle cliënten. Het blijkt vooral moeilijk om Turkse mensen in de raad te betrekken. De cliëntenraad geeft gevraagd en ongevraagd advies en bewaakt het beleid. Eén lid noemt als belangrijke taak: *'de directie van SoZaWe scherp houden'*. Elke zes weken is er een vergadering met de directie van SoZaWe. Hierover is de cliëntenraad positief: *'Er is altijd goed contact'*. De raad zou wel graag willen dat de wethouders meer aanwezig zijn bij het overleg. Over het algemeen heeft de cliëntenraad het gevoel dat er naar ze geluisterd wordt. Ook de Voedselbank heeft het gevoel dat de gemeente naar haar luistert. Een vertegenwoordiger zegt hierover: *'Als we iets hebben dan wordt daar kordaat en direct op gereageerd.'*

De vertegenwoordiger van Casa Tiberias geeft aan dat de gemeente in het verleden is langsgelopen om te praten over de armoedebestrijding en de specifieke behoeften van de Portugeessprekende/Kaapverdiaanse gemeenschap. Een groot deel van deze gemeenschap is ook op de hoogte van het beleid, omdat de organisatie regelmatig bijeenkomsten organiseert. Op deze bijeenkomsten geven professionals uitleg over de regelingen en over participatieondersteuning.

De cliëntenraad geeft aan ook bezorgd te zijn over de komende bezuinigingen en de effecten daarvan op het beleid van SoZaWe. De geïnterviewden vrezen voor het schrappen van de collectieve ziektekostenverzekering.

3.4 Mooie projecten voor de mensen met een laag inkomen

Als we kijken naar de bestrijding van armoede en sociale uitsluiting in Rotterdam, zien we een aantal mooie projecten. Het samenwerkingsverband RoSA! hebben we al eerder besproken, maar er zijn meer interessante lokale initiatieven. We benoemen er in het kort een vijftal:

Casa Tiberias

Casa Tiberias is een stichting voor en door Portugeessprekende vrouwen in Rotterdam. Het is een ontmoetingsplek en een plek waar vrouwen ervaringen delen en zichzelf kunnen ontwikkelen. Casa Tiberias organiseert diverse sociaal-culturele en educatieve activiteiten. Alle activiteiten worden georganiseerd door vrijwilligers. (<http://www.casatiberias.nl>)

Casa Tiberias is bedoeld als een sociale ontmoetingsplek. Daarnaast dragen de activiteiten bij aan de emancipatie van Portugeessprekende vrouwen in Nederland. Elke woensdag is er een zogeheten 'koffieochtend', waarop steeds een ander thema centraal staat. Vaak gaat het om thema's die gerelateerd zijn aan armoede en/of sociale uitsluiting, zoals 'hoe ga je om met je geld?' en 'bij wie moet je zijn als je in de problemen zit?'. Casa Tiberias gaat ook met mensen in gesprek over hun problemen en denkt mee om oplossingen te zoeken. Daarnaast heeft deze stichting een Formulierenbrigade die mensen helpt bij het invullen van formulieren. Dit is vooral belangrijk omdat veel mensen de Nederlandse taal niet machtig zijn.

Stichting Maatjes Advies Plan (MAP)

De Stichting MAP is eind 2007 opgericht. Deze stichting is in het leven geroepen om de gezinnen die afhankelijk zijn van een voedselpakket te helpen bij het zoeken naar oplossingen voor hun (financiële) problemen. Cliënten van de Voedselbank leven vaak in een isolement, waardoor de situatie uitzichtloos lijkt. In een tijdsbestek van zes tot uiterlijk twaalf maanden probeert de vrijwilliger de klant zoveel mogelijk kennis bij te brengen, zodat deze na die periode beter in staat is zijn of haar financiële zaken te behartigen. Samen met de vrijwilliger neemt de klant (indien nodig) contact op met hulpverleningsinstanties.

Sociale teams

In de gemeente Rotterdam zijn Sociale Teams actief. Op dit moment loopt er bijvoorbeeld een programma 'Sociaal Team in IJsselmonde en Charlois'. De term Sociaal Team is een verzamelnaam voor de al bestaande teams in de stad, zoals de ouderen- en formulierenteams voor inwoners met een laag inkomen.

Een Sociaal Team heeft in principe vier verschillende functies: informatieverzameling naar aanleiding van een signaal, inventarisatie via huisbezoek(en), het opstellen van een interventieplan. en het plegen van interventies (inclusief de nazorg).

Rotterdams offensief MBO-jongeren

In 2008 is tijdens een werkbezoek van bewindslieden van diverse ministeries aan Rotterdam geconstateerd dat er onder een relatief grote groep (MBO-)jongeren sprake was van meervoudige problematiek, waardoor maatschappelijke uitval dreigde. Dit heeft (mede) geleid tot het zogenaamde 'Rotterdams offensief' (ook wel 'Zorg op het MBO' genoemd). Binnen dit offensief trekken de betrokken ministeries (SZW, VWS, J&G en Financiën) gezamenlijk op met de gemeente Rotterdam en de Regionale Opleidingscentra (ROC's) in Rotterdam om de samenwerking tussen hulpverlenende instanties en het beroepsonderwijs te versterken.

Binnen het offensief zijn na inventarisatie van de knelpunten vijf deelgebieden geformuleerd. Eén van deze deelgebieden is 'Inkomen en Schulden'. Binnen dit deelgebied zijn verschillende afspraken gemaakt, zoals de ontwikkeling van lespakketten over de omgang met geld en afspraken om de kredietverstrekking aan MBO-studenten te beperken. Verder wordt met een aantal banken gewerkt aan financiële buddy's voor ROC-leerlingen. Jongeren waarvoor de Kredietbank nog een brug te ver is, kunnen zich dan laten helpen door een financiële coach om hun financiën op orde te brengen en te houden.

Het project 'energiebesparing minima'

Dit project heeft werkgelegenheid en energiebesparing als doelstelling. De werkwijze is dat bijstandsgerechtigden worden opgeleid tot energieadviseurs. Zij gaan bij andere minima langs de deur om advies te geven over hoe het huishouden energie en dus geld kan besparen. Ze nemen ook een 'toolkit' mee met praktische hulpmiddelen, zoals spaarlampen. De bedoeling is dat de adviseurs vanuit deze ervaring doorstromen naar andere banen, terwijl mensen met een laag inkomen minder vaste lasten per maand hebben door de energiebesparing.

De energieadviseurs inventariseren van tevoren of mensen belangstelling hebben voor het project, zodat ze alleen langs hoeven te gaan bij mensen die daar ook daadwerkelijk voor open staan. Voor dit doel krijgen mensen een brief toegestuurd, maar de adviseurs maken ook gebruik van de 'sociale netwerkbenadering' door contact te leggen met verschillende organisaties.

Het streven is om een derde deel van de bevolking op of onder de 120% bijstandsniveau te bereiken. Rotterdam is bezig met een meer gebiedsgerichte benadering in het armoedebeleid. Daarom is dit project op deelgemeentelijk niveau ingevoerd. Ook is er samenwerking met de Stichting Collusie (een landelijke non-profit organisatie die oplossingen aandraagt voor sociale, werkgelegenheids- en milieuproblemen).

De stad Rotterdam gaat monitoren of het project daadwerkelijk bezuinigingen en energiebesparing tot gevolg heeft. Dit doet ze door middel van cijfers van Stedin (als netbeheerder verantwoordelijk voor een veilig en betrouwbaar transport van elektriciteit en gas). De Milieudienst Rijnmond zal de gegevens bewerken en analyseren.

4 *Samenwerken aan armoedebestrijding in Rotterdam*

'De burger helpen en ondersteunen doe je niet vanachter je bureau. En ook niet vanachter het loket, want de kans is groot dat de burger daar nooit verschijnt. Dit betekent dat we ons moeten begeven in de haarvaten van de stad. Dat we moeten zijn op plekken waar de burger is en komt, bijvoorbeeld op school of bij de Voedselbank. En dan moeten we alert zijn en actief handelen als bijvoorbeeld een kind van vier of vijf jaar nog geen Nederlands spreekt of nooit een lunchpakketje meeneemt. Hier ligt een taak voor alle diensten en instanties in de stad. Ook SoZaWe gaat hieraan een belangrijke bijdrage leveren onder andere door een gebiedsgerichte inzet van de Ouderenteams en het Formulierenteam.' (Uitvoeringsprogramma Armoedebestrijding, 2007: 8)

Uit de bovenstaande tekst spreekt dat de stad Rotterdam het bereiken van burgers in hun leefomgeving belangrijk vindt en daarvoor wil samenwerken met het lokale veld. In dit hoofdstuk bespreken we de bestaande samenwerkingsverbanden rond de armoedebestrijding in Rotterdam.

4.1 *Inkomensverbetering en maatschappelijke participatie van de mensen met een laag inkomen*

In Rotterdam gebeurt er veel als het gaat om het terugdringen van armoede. We lezen in de vierde voortgangsrapportage 'Offensief tegen Armoede' (2009) dat er in de afgelopen jaren een grote inzet is geweest om het niet-gebruik van voorzieningen te verminderen. Hiervoor heeft Rotterdam bestandskoppelingen gemaakt en is de voorlichting aan doelgroepen geïntensiveerd (onder andere via de website www.rotterdam.nl/rondkomen). Ook zijn de verschillende aanvraagprocedures vereenvoudigd en zijn er Formulieren- en Ouderenteams opgezet om het gebruik van de bijzondere bijstand te vergroten. Met deze aanpak verwacht Rotterdam een bereik van 60% te behalen van het gebruik van voorzieningen door de doelgroep. Daarnaast is in 2008 een collectieve zorgverzekering voor bijstandsgerechtigden geïntroduceerd en is gestart met een project energiebesparing. Tot slot is er op het terrein van de schulddienstverlening de laatste jaren veel gerealiseerd, waaronder de oprichting van een jongerenteam en een verstevigde samenwerking met onder andere het onderwijs en lokale zorgnetwerken.

4.2 Samenwerking binnen het gemeentelijke apparaat

Uit de resultaten van de enquête onder ambtenaren blijkt dat één ambtenaar vindt dat er veel wordt samengewerkt met andere afdelingen.¹ De andere twee ambtenaren vinden dat dit niet veel gebeurt, maar ook niet weinig. Naast de afdelingen Sociale zaken/Sociale dienst/Afdeling werk en inkomen, Wmo, Zorg & Welzijn, Onderwijs en Onderzoek, worden de afdeling Gemeentebelastingen, Sport & Recreatie en de GGD genoemd als afdelingen waarmee samenwerking plaatsvindt. De samenwerking is volgens de ambtenaren zowel gericht op inkomensverbetering van de mensen met een laag inkomen als op het bevorderen van de maatschappelijke participatie van de mensen met een laag inkomen.

De ambtenaren geven aan dat de samenwerking bestaat uit het gezamenlijk initiëren van projecten. Andere vormen van samenwerking die de ambtenaren noemen zijn: het uitwisselen van informatie over de grote lijnen van het beleid, contact over individuele cases en het delen van deskundigheid (bijvoorbeeld op intranet of door middel van detachering).

Verder geven de ambtenaren aan dat de samenwerking zich richt op kinderen van de mensen met een laag inkomen, ouderen, bijstandsgerechtigden, en mensen met een laag inkomen met een baan. Twee ambtenaren noemen verder arbeidsongeschikten en chronisch zieken en dak- en thuislozen. Tot slot worden door een ambtenaar nieuwe Nederlanders, mensen met psychosociale problematiek en mensen met schulden genoemd.

De ambtenaren waarderen de samenwerking met andere afdelingen gemiddeld met een 7. Opvallend is dat wanneer gevraagd wordt naar de tevredenheid over specifieke aspecten van samenwerking, de ambtenaren het op geen enkel aspect eens zijn. Het komt veel voor dat er één tevreden is, de tweede neutraal en de derde ontevreden. De drie ambtenaren zijn het meest tevreden over het feit dat andere afdelingen goed luisteren naar de punten die door de eigen afdeling naar voren worden gebracht, en dat andere afdelingen kennis hebben over de activiteiten van de eigen afdeling op het gebied van armoede en sociale uitsluiting.

We vroegen de geënquêteerden ook naar mogelijke verbeterpunten ten aanzien van de samenwerking. Eén ambtenaar noemde een meer geïntegreerde aanpak en een meer gebiedsgerichte benadering.

4.3 Samenwerking tussen de gemeente en maatschappelijke organisaties

Visie op samenwerking van ambtenaren

De drie ambtenaren geven aan dat ze samenwerken met andere organisaties op het gebied van armoede en sociale uitsluiting. Ze verschillen van mening over het type organisatie waar ze mee samenwerken. In ieder geval geven twee van de drie ambtenaren aan dat ze veel samenwerken met vrijwilligersorganisaties. De samenwerking met andere organisaties bestaat vooral uit het uitwisselen van informatie. Daarnaast is er contact over individuele cases en worden gezamenlijk projecten georganiseerd en uitgevoerd.

¹ De resultaten zijn gebaseerd op drie ingevulde vragenlijsten. Het is niet duidelijk waarom de overige tien ambtenaren die het verzoek hebben gekregen de vragenlijst in te vullen, dit niet hebben gedaan.

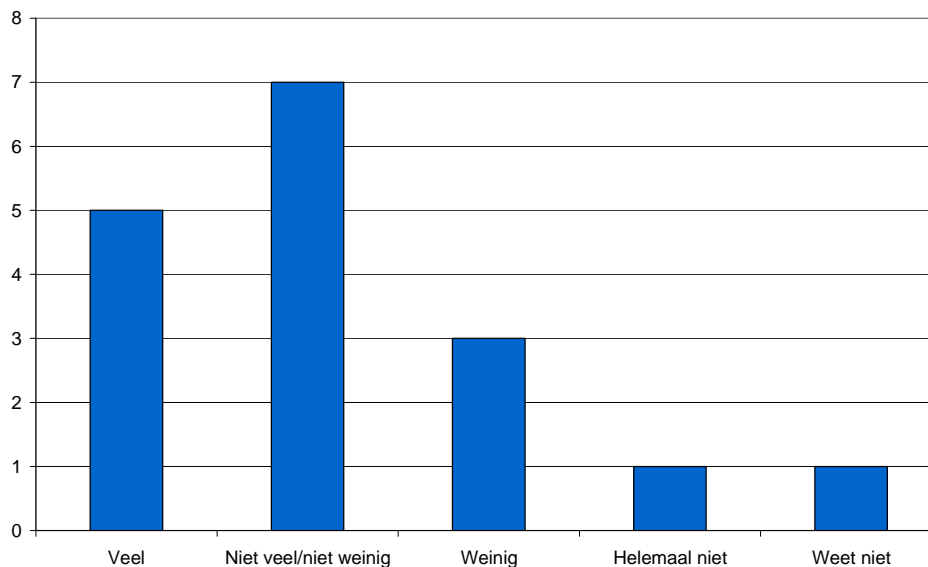
De ambtenaren geven eensgezind aan dat de samenwerking met andere organisaties gericht is op kinderen van mensen met een laag inkomen, ouderen, bijstandsgerechtigden en mensen met een laag inkomen met een baan.

Visie op samenwerking van de maatschappelijke organisaties

Van de zeventien organisaties die deel hebben genomen aan de enquête, geven elf organisaties aan structurele subsidie te ontvangen. Twee organisaties ontvangen subsidie per project en vier organisaties ontvangen helemaal geen subsidie.

De onderstaande figuur 4.1 laat zien dat bijna alle organisaties in zekere mate samenwerken met de stad. Slechts één organisatie werkt niet samen met de stad Rotterdam, terwijl er vijf zijn die aangeven veel samen te werken.

Figuur 4.1 Mate van samenwerking. (n=17)

Gemiddeld geven de organisaties de samenwerking met de gemeente een 6,4; de cijfers die worden gegeven liggen allemaal tussen de 5 en de 8.

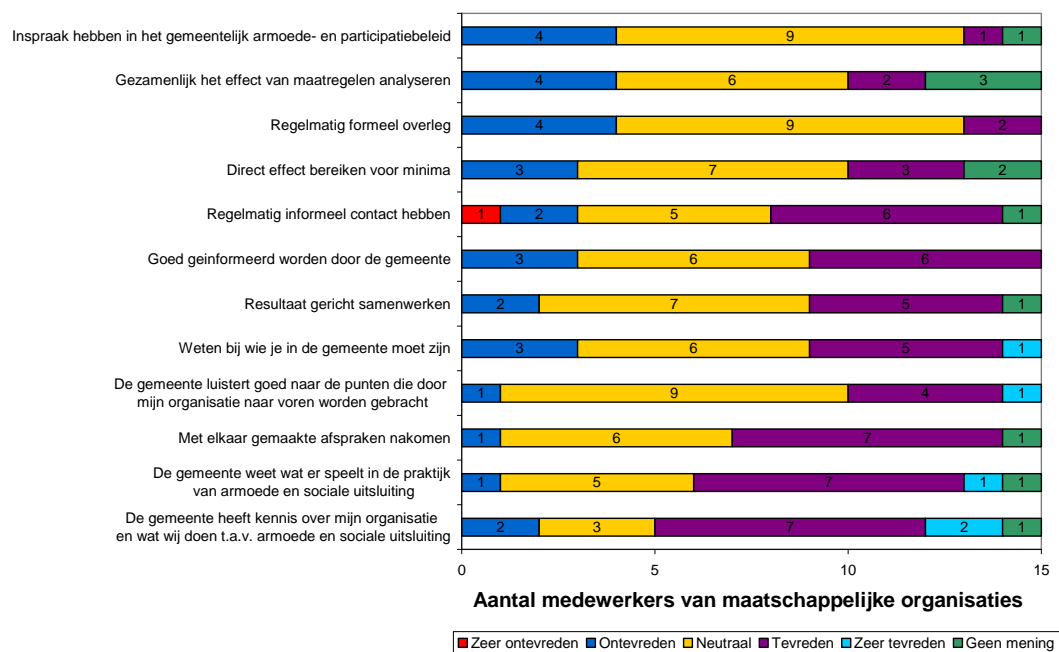
De organisaties zijn het verder met de ambtenaren eens dat de samenwerking vooral bestaat uit het uitwisselen van informatie (9x genoemd), uit contact over individuele cases (7x genoemd) en uit het gezamenlijk organiseren en uitvoeren van projecten (7x genoemd). Het delen van elkaars voorzieningen komt het minst vaak voor (2x).

De samenwerking is volgens de organisaties vooral gericht op bijstandsgerechtigden (6x genoemd). Twee organisaties geven aan dat de samenwerking niet op een bepaalde doelgroep is gericht.

De onderstaande figuur 4.2 laat zien dat de organisaties gemiddeld het meest tevreden zijn over het feit dat de gemeente kennis heeft over de organisatie en wat zij doet om armoede en sociale uitsluiting te bestrijden. Ook zijn ze tevreden over de kennis die de stad Rotterdam heeft over de praktijk van armoede en sociale uitsluiting. Ze zijn het minst tevreden over de inspraak die ze hebben in het gemeentelijke armoede- en participatiebeleid.

De algemene tevredenheid over de samenwerking met de gemeente wordt vooral beïnvloed door resultaatgericht samenwerken, goed geïnformeerd worden door de gemeente, en het nakomen van gemaakte afspraken. Over dit laatste aspect zijn de organisaties gemiddeld tevreden en over de andere twee aspecten zijn ze neutraal.

Figuur 4.2: *Tevredenheid over het samenwerken* (n=15)

De organisaties hebben de volgende suggesties over hoe de kwaliteit van de samenwerking met de gemeente verbeterd kan worden:

- Vaker overleg op gemeentelijk, maar ook deelgemeentelijk niveau.
- Sneller informatie delen.
- Elkaar gevraagd en ongevraagd meer informeren.
- Meer afstemmen wie wat doet.
- Afspraken vastleggen rond doelgroepen.
- Gezamenlijk haalbare en concrete doelen bepalen.
- Snellere besluitvorming zodat slagvaardig kan worden gewerkt.
- Betere afspraken rondom schuldhulpverlening; afspraken en termijnen nakomen.
- Cliëntenparticipatie (via Participatief Drama) als klankbord gebruiken.

- Door de situatie van asielzoekers en vluchtelingen goed te analyseren en zelforganisaties die voor deze doelgroep actief zijn te betrekken.
- Een meer signalerende functie van organisaties; zij geven signalen door aan de gemeente over problemen van hun cliënten.
- De gemeente zou meer samenhang kunnen aanbrengen in het beleid t.a.v. armoedebestrijding en het voorkomen van sociale uitsluiting.
- Als de gemeente minder besluiten neemt via rapportages, maar regelmatig de projecten bezoekt en spreekt met de deelnemers en werkers. Op deze manier kan beter maatwerk worden geboden aan individuen.

4.4 Samenwerking van maatschappelijke organisaties en groepen onderling

Dertien van de zeventien maatschappelijke organisaties en groepen geven aan samen te werken met andere organisaties dan de gemeente op het gebied van armoede en sociale uitsluiting. Ze werken vooral veel samen met dienstverlenende instellingen en het maatschappelijk werk. Andere organisaties die ze relatief vaak noemen zijn vrijwilligersorganisaties en belangenbehartigers van mensen met een laag inkomen.

De samenwerking bestaat in de meeste gevallen uit het uitwisselen van informatie (10x genoemd), contact over individuele cases (8x genoemd) en het gezamenlijk organiseren en uitvoeren van projecten (8x genoemd). Dezelfde vormen van contact zagen we terug bij de samenwerking met de gemeente.

Waar de samenwerking met de gemeente echter vooral gericht is op bijstandsgerechtigden, focust de samenwerking met andere organisaties vooral op kinderen van mensen met een laag inkomen (5x genoemd).

4.5 Lokale samenwerkingsverbanden

Twee ambtenaren geven aan dat hun afdeling bij één of meerdere samenwerkingsverbanden betrokken is. Verder geven ook zeven maatschappelijke organisaties aan deel te nemen aan een samenwerkingsverband. Hieronder volgt een omschrijving van de samenwerkingsvormen die de geënquêteerden noemen.

RoSA! (Rotterdamse Sociale Alliantie)

Doel: RoSA! is een netwerkorganisatie van ervaringsdeskundigen, vrijwilligers en beroepskrachten die de armoede in Rotterdam onder de aandacht wil brengen van de Rotterdammers en van politici. Ze ondernemen daarvoor de noodzakelijke acties.

Partijen: cliëntenraden, kerkelijke organisaties, vakbonden, het opbouwwerk, vrouwenorganisaties, en allochtone en autochtone hulporganisaties.

Lokale Zorgnetwerken

Doel: hulpverlening aan mensen met complexe problemen. Dit vraagt om intensieve samenwerking tussen hulpverlenende instanties, en om zo vroeg mogelijke en zoveel mogelijk hulpverlening in de

directe leefomgeving van de cliënt. Dit soort hulpverlening wordt gecoördineerd en gerealiseerd in de Lokale Zorgnetwerken (LZN), onder directe aansturing van GGD Rotterdam-Rijnmond.

Partijen: per wijk kunnen de deelnemers aan het netwerk verschillen. Dat is afhankelijk van de problematiek die in die wijk het meest prominent op de voorgrond treedt. Vaak gaat het om deelnemers via organisaties als de Geestelijke Gezondheidszorg (GGZ) en verslavingszorg, de wijkpolitie, het Algemeen Maatschappelijk Werk (AMW), de woningcorporaties, Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SoZaWe), de gespecialiseerde thuiszorg en het ouderenwerk.

Armoedeplatform in deelgemeente Prins Alexander (BLUT)

Doel: de groeiende armoede in de deelgemeente Prins Alexander en de gevolgen daarvan voor de mensen en de samenleving aan de kaak stellen. BLUT wil initiatieven nemen om bij te dragen aan de armoedebestrijding in de deelgemeente, en om samen stille armoede aan te pakken.

Partijen: Werkgroep Onkosten van de SOPA, Werkgroep Zonder naam, Werkgroep Voor Mekaar, Dress for Succes, Diaconie Ommoord, Ouderenplatforms Prins Alexander, Leger des Heils, Stichting Zahra, dagcentrum De Viersprong, Samenwerkende kerken Prins Alexander, MDA, SBA, Sportstimulering Prins Alexander en SONOR.

5 *Versterking van de lokale sociale agenda*

Twee doelstellingen staan centraal in de Stedenestafette: het versterken van de lokale sociale agenda en het versterken van de samenwerking tussen partijen op lokaal niveau. Het eerste punt vloeit voort uit het streven om armoedebestrijding hoog op de lokale sociale agenda te houden, ook bij de verwachte bezuinigingen. Hiervoor is ook een verdere versterking van het maatschappelijk draagvlak voor armoedebelief nodig. Uit de resultaten van de interviews en de enquête blijkt dat de stad Rotterdam met beide doelstellingen actief aan de slag is. De inhoud van het beleid is sterk gericht op het voorkomen van nieuwe armoedesituaties, op een goede inkomensondersteuning, en op participatiebevordering. We kijken nu wat gedetailleerder naar de ideeën voor de toekomst van ambtenaren en de maatschappelijke organisaties over de inhoud van het beleid en over de samenwerking.

5.1 *Respons op de vragen van Rotterdam aan het veld*

In de enquête heeft de stad Rotterdam zelf drie vragen kunnen stellen aan de ambtenaren en organisaties. Allereerst wilde Rotterdam graag van de respondenten weten op welke punten de armoedebestrijding in de uitvoering kan worden verbeterd. De ambtenaren en organisaties geven aan dat verbetering vooral te vinden is in de vereenvoudiging van de aanvraagprocedures voor inkomensondersteuning en in de vereenvoudiging van de toegang tot schuldhelpverlening (beide 10x aangekruist). Het meer stimuleren van eigen initiatieven van groepen mensen met een laag inkomen vinden ze minder relevant (2x genoemd).

Ook vroeg Rotterdam naar de onderwerpen waar de armoedebestrijding zich volgens de geënquêteerden in de komende jaren op zou moeten concentreren. De antwoorden op deze vraag gaan over de volgende speerpunten:

- Preventie van sociale uitsluiting door meer participatiemogelijkheden (8x).
- Preventie van armoede door budgetondersteuning (7x).
- Uitbreiding van de schuldhelpverlening (7x).

De geënquêteerden vinden het laten uitvoeren van een risicoscan van wijken en het stimuleren van het starten van zelfhulpgroepen geen belangrijke aandachtspunten voor de komende jaren.

Tot slot was de stad Rotterdam benieuwd of de geënquêteerden slimme ideeën hebben voor armoedebestrijding in tijden van bezuinigingen. De ambtenaren en organisaties noemen de volgende ideeën:

- Centraal energie inkopen voor mensen met een laag inkomen.
- Verruiming van de 'tweede arbeidsmarkt'.
- Afdelingen binnen de gemeente die bijna hetzelfde doen samenvoegen.

- Bij de ontwikkeling van iets nieuws het oude opheffen.
- Geef als gemeente een huishoudboekje uit, naar het idee van het persoonlijk budgetadvies van het NIBUD. Maak het voor mensen makkelijk en overzichtelijk (door vooraf ingevulde vaste uitgaven zoals gemeentebelastingen et cetera) om te kunnen zien wat hun inkomsten en uitgaven zijn.
- Laagdrempelige mogelijkheden voor participatie creëren.
- Inzetten op zelfredzaamheid van mensen met een laag inkomen en het opbouwen van een netwerk. Meer geld geven aan mensen met een laag inkomen helpt ze vaak niets verder.
- Nog meer richten op digitale media. De meeste mensen binnen de armoededoelgroep hebben toegang tot internet.
- Prioriteiten stellen. Een grote happening in het stadscentrum om Rotterdam 'op de kaart te krijgen' kost handenvol geld, dat kan beter aan nuttiger zaken besteed worden.
- Stop 'pandjeshuizen' in verband met woekerwinsten.
- De uitkeringen omhoog.
- Vrijwilligerswerk nog meer ondersteunen en bevorderen.

5.2 Wensen voor de lokale sociale agenda

In een lokale sociale agenda leggen de partijen gezamenlijk vast wat in de gemeente voor de toekomst prioriteiten zijn als het gaat om de bestrijding van armoede en sociale uitsluiting. Zowel aan de sleutelinformanten, gemeentebestuurders en medewerkers van maatschappelijke organisaties, als aan de vertegenwoordigers van de mensen met een laag inkomen is gevraagd welke punten volgens hen zeker op de agenda moeten komen.

Bijlage 1 bevat een gedetailleerd overzicht van de wensen. De gegeven suggesties zijn in de volgende kernpunten samen te vatten:

- Ontbureaucratisering.
- Verbetering van de financiële- en schulddienstverlening voor de mensen met een laag inkomen.
- Het effect van re-integratietrajecten in relatie tot (verplicht) vrijwilligerswerk en het vinden van echte banen in kaart brengen, en tot (nieuw) beleid komen dat optimaal bijdraagt aan de doelstelling om betaald werk (voor jongeren) te vinden.

Veel geënquêteerden willen de procedures vereenvoudigen en versnellen en de bureaucratie terugdringen. Dit komt vooral duidelijk bij de maatschappelijke organisaties naar voren. Bij de vertegenwoordigers van de mensen met een laag inkomen gaat het meer om het lenigen van de nood van de mensen met een laag inkomen. Zij wensen een effectievere aanpak van de werkloosheid, die niet leidt tot 'noodbanen' maar tot echt en zinvol betaald werk. Ook de maatschappelijke organisaties kaarten dit aan. Het vertrouwen in de huidige effectiviteit van de werkloosheidsaanpak lijkt hier in het geding te zijn.

De maatschappelijke organisaties willen graag dat alle afdelingen binnen de gemeente beter samenwerken. De ambtenaren zelf zijn ook voor een meer geïntegreerde aanpak van armoedebestrijding, maar zien ook mogelijkheden voor een gebiedsgerichte benadering. Deze laatste insteek komt niet bij de andere respondenten terug. Het is dan ook de vraag in hoeverre hier bij de andere partijen draagvlak voor is. Ook voor de doelgroep ouderen met gezondheidsproblemen vragen de respondenten aandacht in de sociale agenda.

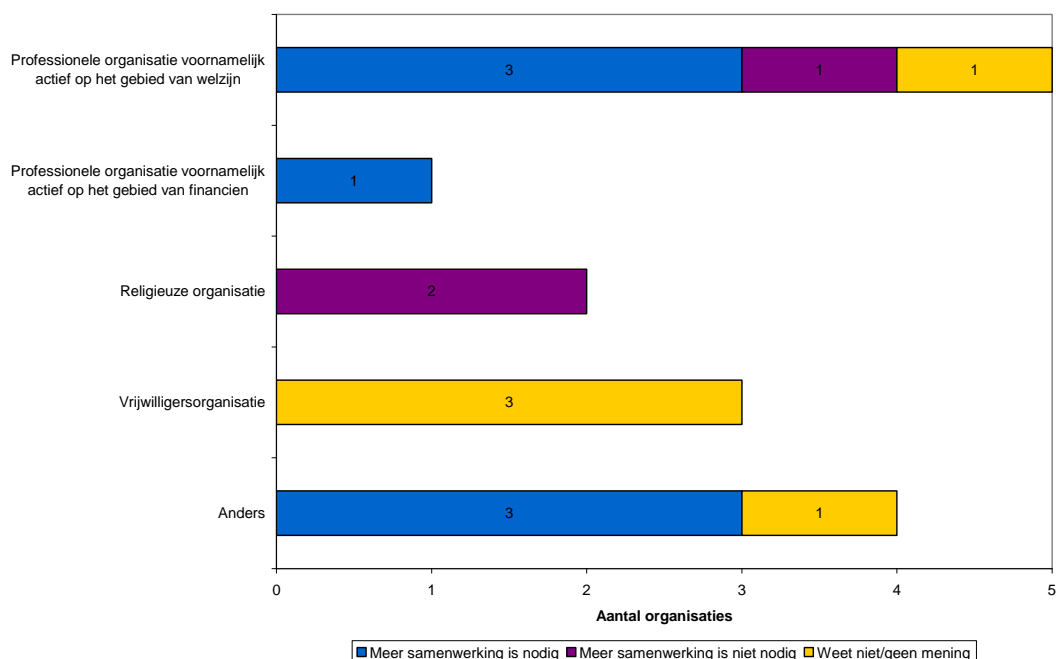
5.3 Wij willen meer samenwerken

Tien van de zeventien organisaties geven aan dat meer samenwerking met de gemeente op het gebied van armoede en sociale uitsluiting wenselijk is. Drie organisaties vinden dit niet nodig en vier organisaties weten het niet of hebben hier geen mening over. Er is samenwerking gewenst op uiteenlopende gebieden, waarbij begeleiding op financieel terrein en schuldhulpverlening het vaakst worden genoemd (allebei 7x genoemd).

Daarnaast geven zeven organisaties aan dat meer samenwerking met andere organisaties nodig is. Zie figuur 5.1 voor de behoefte aan samenwerking per categorie organisatie. De organisaties noemen diverse andere organisaties waar zij graag meer mee zouden samenwerken, zoals het (school)maatschappelijk werk, het Leger des Heils, de Kredietbank, de schuldhulpverlening, re-integratiebedrijven, migrantenorganisaties, sociale teams, het centrum voor dienstverlening, opvanghuizen, het ouderenwerk en de politie.

De organisaties wensen vooral samenwerking op het gebied van schuldhulpverlening, financiële ondersteuning en sociale activering. Daarnaast is er behoefte aan meer afstemming tussen de organisaties in het veld, uitwisseling van informatie, het doorverwijzen van cliënten, het signaleren van problemen, en het gebruik maken van elkaars deskundigheid.

Figuur 5.1: Behoeftte aan samenwerking naar type organisatie (n=15)

Twee van de drie ambtenaren geven aan dat meer samenwerking met andere afdelingen wenselijk is. De derde weet het niet of heeft hier geen mening over. Afdelingen waar meer samenwerking mee gewenst is zijn de afdeling Zorg & Welzijn, de afdeling Onderwijs en de deelgemeenten. Er wordt vooral meer samenwerking gewenst wat betreft het signaleren, doorverwijzen en informeren van mensen met een laag inkomen.

Ook wensen twee van de drie ambtenaren meer samenwerking met andere organisaties en groepen in het veld. De derde weet dit wederom niet of heeft hier geen mening over. Eén van hen zou vooral meer willen samenwerken met schuldenaren zelf en met schuldeisers, deurwaarders, deelgemeenten en andere diensten om de schuldhulpverlening te verbeteren. De andere ambtenaar noemt samenwerking met RoSa! noodzakelijk om mensen met een laag inkomen beter te betrekken bij de armoedebestrijding. Ook wil een ambtenaar meer samenwerken met deelgemeenten voor het verder brengen van een gebiedsgerichte aanpak.

6 *Samen verder werken aan succes: conclusies en aanbevelingen*

6.1 *Vooruitstrevend beleid*

De stad Rotterdam is een voorloper in Nederland bij het ontwikkelen van integraal beleid, gericht op de ondersteuning van mensen met een laag inkomen. Het bevorderen van participatie gaat bijvoorbeeld vaak samen met het bevorderen van het bereik van de regelingen rond inkomensondersteuning. Concrete voorbeelden hiervan zijn het Energieproject en de Sociale teams. Het grote pluspunt van deze benadering is dat mensen met een laag inkomen zelf betrokken worden bij armoedebestrijding en hun verworven onafhankelijkheid kunnen laten uitstralen naar de mensen die kwetsbaar zijn en nog weinig perspectief kunnen ontwikkelen op hun toekomst.

Een andere markante steunpilaar van de armoedebestrijding in Rotterdam is de integrale benadering van inkomensondersteuning door middel van preventiebeleid. Een voorbeeld daarvan is het voorkomen dat mensen geld gaan lenen door giften te verstrekken voor duurzame goederen, en de concrete aanpak van de hulpverlening aan mensen die in de schulden zijn terechtgekomen.

De ambitie om armoede te bestrijden door mensen aan het werk te helpen is onderdeel van een duidelijke visie op armoedebestrijding. Een belangrijk onderdeel van het collegeprogramma 2006-2010 'Een stad van aanpakken' is het voorkomen en 'aanpakken' van armoedesituaties. En met 'aanpakken' wordt vooral bedoeld 'mensen zo snel mogelijk aan het werk helpen'. Een belangrijke doelstelling is het reduceren van het aantal Wwb-uitkeringen, wat gezien de verschillende jaarrapportages van de gemeente Rotterdam bijzonder goed gelukt is (Gemeente Rotterdam, 2009b; 2008). Naast het accent op de bevordering van de maatschappelijke participatie, hebben we gezien dat de stad Rotterdam ook op andere manieren mensen met een laag inkomen ondersteunt. Een voorbeeld daarvan zijn de regelingen voor inkomensondersteuning zoals de bijzondere bijstand. De gemeente constateert zelf dat het bereik van deze laatste regeling is gestegen van 50% in 2006 naar 56,6% in 2008 (Vierde Voortgangsrapportage, Gemeente Rotterdam 2009). Ook op andere terreinen zien we dat de gemeente mooie resultaten heeft behaald, zoals het terugdringen van het aantal dak- en thuislozen (Gemeente Rotterdam, 2008).

Gezien de ambities en de concrete resultaten, begrijpen we waarom de betrokken partijen in Rotterdam bij de armoedebestrijding over het algemeen tevreden zijn met het Rotterdamse beleid. Dit neemt niet weg dat de armoedebestrijding in de komende collegeperiode mogelijk onder druk komt te staan. De landelijke noodzaak tot bezuinigen zal ongetwijfeld ook Rotterdam treffen. Betekent dit dat de gemeente bepaalde accenten binnen de armoedebestrijding los zal laten? Uit een ongevraagd advies van de Cliëntenraad (gedateerd 25 augustus 2010) over de voorgenomen bezuinigingen op de bijzondere bijstand voor inrichtingskosten, zien we dat vooral de onzekerheid rond het behoud van de verworven inhoud van armoedebestrijding gaat spelen. De Cliëntenraad is bang dat ze niet betrokken zal worden bij de bezuinigingen. Ze stelt voor dat ze tijd krijgt om zich te bezinnen op de voorgenomen maatregelen en wil dat de wethouder handelt door 'zo snel mogelijk het totale pakket aan maatregelen voor advies aan de Cliëntenraad voor te leggen.'

Los van de wens om te behouden wat de stad Rotterdam in de afgelopen tientallen jaren heeft ontwikkeld aan maatregelen en integrale aanpakken rond armoedebestrijding, constateren we dat sleutelinformanten en de vertegenwoordigers van mensen met een laag inkomen nog een aantal wensen hebben als het gaat om armoedebestrijding. Hun visies en prioriteiten nemen we mee in onze aanbevelingen voor de nabije toekomst.

6.2 *Samenwerken rond vraag- en probleemgestuurde armoedebestrijding*

Sleutelinformanten en maatschappelijke organisaties zijn het erover eens dat er behoefte is aan een verdere ontwikkeling van het samenwerken aan armoedebestrijding in Rotterdam. Ze vinden wel dat op veel terreinen al voldoende samenwerking plaatsvindt, maar dat deze verbanden een nog duidelijker aanpak en strategie kunnen ontwikkelen.

Die behoefte aan samenwerking heeft sterk te maken met de omslag van een aanbodgericht naar een vraag- en probleemgerichte armoedebestrijding. Hiervoor is het nodig om beter zicht te krijgen op de verschillen in ondersteuningsbehoeften van mensen met een laag inkomen. Dat inzicht is te verkrijgen door de samenwerking binnen de gemeente te stimuleren en de samenwerking tussen de stad Rotterdam en de maatschappelijke organisaties te verbeteren. Die verbetering draait dan vooral om het gebruik maken van de verschillende kennisbronnen over de leefsituaties van mensen met een laag inkomen.

De afdeling Sociale Zaken kan hierin het voortouw nemen. De respondenten benadrukken dat betere samenwerking tussen de gemeente en het maatschappelijk middenveld welkom is. We zagen dit duidelijk terug tijdens de interviews met vertegenwoordigers van mensen met een laag inkomen. De samenwerking, die zich nu nog vooral richt op het uitwisselen van informatie, kan zich in de toekomst verbreden tot een meer integrale aanpak, zoals rondom huishoudens met meervoudige problemen. Een mooi voorbeeld van hoe Rotterdam hier al invulling aan geeft, is het integrale aanbod van schuldhulpverlening. Het gaat dus *niet* om meer samenwerken, maar om een verbetering van de bestaande samenwerking door gebruik te maken van de aanwezige kennis bij de verschillende betrokken organisaties. Eén van de geïnterviewden zegt hierover: *'Als de stad Rotterdam zich hierop verbetert, weten organisaties elkaar sneller te vinden in plaats van dat zij teveel 'als eilandjes' in het veld opereren.'*

6.3 *Meer nadruk op maatwerk en eigen kracht*

Samenhangend met het voorgaande punt is er de behoefte aan meer maatwerk richting mensen met een laag inkomen. Dit onderwerp kwam meerdere keren terug tijdens ons onderzoek. Er zijn volgens de respondenten weliswaar veel sociale regelingen voor mensen met een laag inkomen, maar deze regelingen gaan soms voorbij aan de specifieke persoonlijke situatie. Een geïnterviewde verwoordde het als volgt: *'Ga je oor te luisteren leggen bij de mensen die het nodig hebben en vraag: wat zoek je nou?'*

De gemeente Rotterdam kan gestalte geven aan deze behoefte aan maatwerk door mensen met een laag inkomen meer te betrekken bij het ontwerpen van op hen gerichte activering, preventie en inkomensondersteuning. Ook kan de gemeente nadenken over het verder uitbouwen van de

inspraakmogelijkheden van mensen met een laag inkomen en hun belangengroepen. Te denken valt aan vergroting van de inspraak van de cliëntenraad, maar ook aan de opzet van digitale platforms om inspraak en reflectie op het sociale beleid te vergroten. Op deze manier vergroot de gemeente niet alleen de inspraak van organisaties en mensen met een laag inkomen in het gemeentelijke beleid, - iets waar de maatschappelijke organisaties in Rotterdam het minst tevreden over zijn -, maar sluit het beleid uiteindelijk ook beter aan bij de ondersteuningsbehoeften die mensen met een laag inkomen hebben. Juist die versterking van de eigen kracht is nodig om individuen zelf meer perspectief te laten ontwikkelen op een betere toekomst.

6.4 Vereenvoudiging van procedures en regelingen

Het onderzoek maakt verder duidelijk dat het thema 'ontbureaucratisering' hoog op ieders agenda staat. Zowel beleidsambtenaren als medewerkers van maatschappelijke organisaties zijn van mening dat de vereenvoudiging en versnelling van (aanvraag)procedures om voor een regeling of hulpverleningstraject in aanmerking te komen nog steeds belangrijke verbeterpunten zijn. Met betrekking tot de meest kwetsbare groepen in Rotterdam (zoals ouderen met alleen een Aow en gezinnen met kinderen die in armoede leven) moet voldoende duidelijk zijn onder welke voorwaarden zij gebruik kunnen maken van (inkomens)ondersteunende regelingen. Het eerder aangehaalde 'Brugboekje' is wat dat betreft een mooi initiatief. De gemeente kan verder gaan door via de Formulierenteams, het schrappen van regels en het aan elkaar koppelen van databestanden de 'bureaucratie' te verminderen en via een gerichte voorlichting het niet-gebruik terug te dringen. We zijn ons ervan bewust dat de gemeente al een aantal jaren op deze terreinen actief is. Niettemin wijzen de onderzoeksresultaten erop dat op dit terrein nog steeds te winnen valt.

6.5 Relatie leggen tussen preventie en participatie

In dit onderzoek hebben we gezien dat de stad Rotterdam al forse stappen heeft gezet op het pad van een meer integrale aanpak van armoedebestrijding. Het terrein van gezondheidsbevordering lijkt echter nog een lonkend perspectief voor de doorontwikkeling van het beleid rond armoedebestrijding. Het Sociaal Cultureel Planbureau heeft een slechte fysieke of geestelijke gezondheid al eerder aangewezen als de belangrijkste factor voor sociale uitsluiting (2004). Recent kwam deze factor opnieuw in onderzoek als een centraal aanknopingspunt voor armoedebestrijding naar voren. Uit gesprekken met ruim driehonderd mensen met een minimuminkomen in Roosendaal blijkt dat gezondheidsproblemen, zowel lichamelijke als geestelijke, een belangrijke oorzaak zijn van sociaal isolement en voor het ontbreken van perspectief (Nederland e.a., 2010).

Een uitdaging voor de komende jaren is een integrale benadering, waarin verschillende afdelingen van de stad Rotterdam samen met betrokken actoren in het veld komen tot een aanpak van concrete participatiebevordering gerelateerd aan gezondheidsbevordering. De bezuinigingen op de Awbz maken deze ontwikkelingslijn bovendien noodzakelijk. Allerlei wegen staan hiervoor open. Een voorbeeld is het bereiken en activeren van kwetsbare burgers via de aanbestedingsregels voor thuiszorgorganisaties (zij komen achter de voordeur). Een andere ingang is om kwetsbare burgers via het lokale gezondheidsbeleid te activeren op het gebied van sporten en bewegen.

Tot slot ligt ook op dit terrein een sleutel voor een verankering van de nieuwe focus in armoedebestrijding: van het organiseren van activiteiten voor mensen met een laag inkomen naar het ondersteunen van hun eigen initiatieven. De toekomst van armoedebestrijding ligt in deze tijden van bezuinigingen bij het versterken van de zelfredzaamheid en de eigen activiteiten van kwetsbare burgers.

7 *Literatuur en documenten*

Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) (2009). *Gemeente op Maat 09: Rotterdam*. Den Haag: CBS.

CBS (2006). *Inkomensverdeling alle huishoudens naar inkomensgroepen*. Geraadpleegd via www.cbs.nl.

CBS (2009). *Werkloosheidswet, uitkeringen naar regio, leeftijd en geslacht*. Geraadpleegd via www.cbs.nl.

CBS (2009). *Algemene bijstand, uitkeringen naar geslacht, leeftijd en regio*. Geraadpleegd via www.cbs.nl.

CBS (2009). *Aantal uitkeringen WAO, Wajong en WAZ naar regio*. Geraadpleegd via www.cbs.nl.

CBS (2009). *Regionale Kerncijfers Nederland*. Geraadpleegd via www.cbs.nl.

COS (2010). *Feitenkaart Inkomensgegevens op deelgemeente- en buurtniveau 2007*. Rotterdam: COS.

Gemeente Rotterdam (2009). *Vierde voortgangsrapportage 'Offensief tegen armoede'*. Geraadpleegd via www.bds.rotterdam.nl.

Gemeente Rotterdam (2009b). *Jaarverslag 2008*, geraadpleegd via www.bds.rotterdam.nl.

Gemeente Rotterdam (2008). *Jaarverslag 2007*, geraadpleegd via www.bds.rotterdam.nl.

Gemeente Rotterdam (2007). *Uitvoeringsprogramma Armoedebestrijding*. Rotterdam: gemeente Rotterdam.

Gemeente Rotterdam (2006). *Uitvoeringsprogramma Schuldhulpverlening*. Rotterdam: gemeente Rotterdam.

Moors, F., Libregts, I., m.m.v. Graaf, de, P. (2010). *Monitor lage inkomens Rotterdam*. Rotterdam: Sociale Zaken en Werkgelegenheid [SoZaWe], Sociaal-wetenschappelijke Afdeling.

Nederland, T., Stavenuiter, M., & Bulsink, D. (2010). *Nergens in beeld. De leefsituatie van de minima in Roosendaal*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Nicis Institute (2009), *Armoedebestrijding doe je zo! Successen uit de G32*. DVD van het Nicis Institute : Den Haag iov de werkgroep Armoedebestrijding van de Sociale Pijler van G32.

StimulanSZ (2008). *Minimascan 2008*. Utrecht: StimulanSZ.

Steketee, M., Mak, J., & Tierolf, B. (red.) (2010). *Kinderen in Tel: Databoek 2010*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Bijlage 1 Wensen voor de lokale sociale agenda

Hieronder geven we een gedetailleerd overzicht van wensen voor de lokale sociale agenda, zoals die zijn genoemd door de verschillende respondenten.

De wensen van de vertegenwoordigers van de mensen met een laag inkomen:

- Meer eenduidigheid bij de inzet van werklozen door re-integratiebureaus en als verplichte vrijwilligers.
- Een landelijk onderzoek naar de wisselwerking tussen vrijwilligerswerk, echte banen en re-integratietrajecten om te bezien hoe voorkomen kan worden dat vrijwilligerswerk echte banen en reïntegratiebanen tegengaat.
- Het verbeteren van de uitkeringssituatie van de mensen met een laag inkomen (eenoudergezinnen).
- Meer aandacht voor de groep die gebruik maakt van de Voedselbank (als tijdelijke oplossing).
- Meer hulp voor ouderen met gezondheidsproblemen.
- Meer mensgericht denken en in individuele gevallen flexibeler omgaan met de richtlijnen om tegemoet te (kunnen) komen aan de behoeften van de echte mensen met een laag inkomen.

De wensen van de ambtenaren:

- Een meer geïntegreerde aanpak van armoedebestrijding.
- Een meer gebiedsgerichte benadering met de focus op wijken met een laag inkomen.
- Inzetten op schulddienstverlening.
- Blijvende aandacht voor participatie.

De wensen van de medewerkers van maatschappelijke organisaties:

- Verbeteren van de schuldenproblematiek door schuldhulpverlening en schuldpreventie (4 x genoemd).
- Een meer praktische aanpak van armoedebestrijding met een verplichting tot deelname aan programma's zoals budgetbeheer, schuldhulpverlening, coaching et cetera.
- Lastenverlichting voor mensen met een laag inkomen.
- Een snellere afhandeling van Wwb-aanvragen, belastingaanvragen/toeslagaanvragen en/of aanvragen bij de Kredietbank Rotterdam.
- 'Ontbureaucratisering' van de hulpverlening; intensivering van de Formulierenbrigades; duidelijke richtlijnen voor hulpvragende mensen.
- (Jongeren)werkloosheid aanpakken.
- Een sociale kaart van Rotterdam maken.
- (Re-)integratie van zorgmijders bevorderen.
- De samenwerking van alle afdelingen binnen de gemeente bevorderen.
- Nieuwe Nederlanders op de arbeidsmarkt stimuleren door taalonderwijs en inburgering.
- Vrijstelling verlenen van verschillende instanties (SoZaWe, CWI, etc.) voor het verrichten van vrijwilligerswerk.
- De effecten van re-integratietrajecten in kaart brengen.

- Stimuleren van de creativiteit van deelnemers bij nieuwe organisaties.
- Bevorderen dat de kennis van klantmanagers hoog en consistent is.

Bijlage 2 Over het onderzoek in Rotterdam

Het Verwey-Jonker Instituut heeft voor dit onderzoek gebruik gemaakt van kwalitatieve en kwantitatieve bronnen en methoden. Wij hebben:

- Bestaand onafhankelijk onderzoek over de gemeente geanalyseerd (waaronder CBS-statistieken).
- Relevante beleidsdocumenten bestudeerd.
- Interviews gehouden met twee belangrijke spelers in de gemeente Rotterdam op het gebied van armoede en sociale uitsluiting (sleutelinformanten).
- Interviews gehouden met drie vertegenwoordigers van mensen met een laag inkomen in Rotterdam.
- Een digitale enquête gehouden onder ambtenaren en medewerkers van maatschappelijke organisaties.

Over de enquête

Methode

Aan 13 ambtenaren en 58 medewerkers van maatschappelijke organisaties die betrokken zijn bij het bestrijden van armoede en sociale uitsluiting in Rotterdam, is via e-mail een uitnodiging verstuurd voor deelname aan dit onderzoek. De lijst met e-mailadressen van ambtenaren en organisaties is door de stad Rotterdam samengesteld.

Via een link in de uitnodigingsmail kwamen de respondenten terecht bij een vragenlijst. De vragenlijst bestond voor de deelnemers van maatschappelijke organisaties uit 29 vragen en voor de ambtenaren uit 34 vragen. De vragenlijst kon online worden ingevuld. Als eerste werd een korte introductie gegeven op het Europese Jaar ter bestrijding van armoede en sociale uitsluiting, op de deelname van de gemeente Rotterdam aan de Stedenestafette en op het onderzoek. Hierna konden de respondenten beginnen met het beantwoorden van de vragen. Aan de organisaties en gemeente-ambtenaren is na een week een herinnering verstuurd.

De gemeente kreeg de mogelijkheid om in de enquête drie vragen naar keuze te stellen. In Rotterdam luiden die vragen:

- 1 Op welke punten kan het gemeentelijke anti-armoedebelief in de uitvoering worden verbeterd? *(Maximaal drie antwoorden aankruisen.)*
 - o Maatschappelijke organisaties meer betrekken bij de uitvoering.
 - o De mensen met een laag inkomen zelf meer betrekken bij de uitvoering.
 - o De aanvraagprocedures voor inkomensondersteuning vereenvoudigen.
 - o De toegankelijkheid van participatiemogelijkheden in sport en cultuur vergroten.
 - o De bejegening van de mensen met een laag inkomen door loketmedewerkers verbeteren.
 - o De toegang tot schuldhulpverlening vereenvoudigen.
 - o De eigen initiatieven van groepen mensen met een laag inkomen stimuleren.
 - o Anders, namelijk...

- 2 Op welke onderwerpen zou het gemeentelijke anti-armoedebeleid zich in de komende jaren vooral moeten concentreren? (*Maximaal drie antwoorden aankruisen.*)
- o Preventie van armoede door budgetondersteuning.
 - o Preventie van armoede door gezondheidsbevordering.
 - o Preventie van armoede door jeugdbeleid voor kinderen van mensen met een laag inkomen.
 - o Preventie van sociale uitsluiting door meer participatiemogelijkheden.
 - o Preventie van sociale uitsluiting door maatjesprojecten.
 - o Preventie van sociale uitsluiting van een speciale doelgroep, namelijk ...
 - o Uitbreiding van de schuldhulpverlening.
 - o Meer aandacht voor participatie door het leggen van verbindingen met het Wmo-beleid.
 - o Een risicoscan van wijken laten uitvoeren.
 - o Het starten van zelfhulpgroepen stimuleren.
 - o De participatie van de mensen met een laag inkomen in de formulering en uitvoering van beleid vergroten.
 - o Het uitbreiden van de sociale netwerken van groepen mensen met een laag inkomen stimuleren.
 - o Anders, namelijk ...
- 3 Heeft u slimme ideeën voor armoedebestrijding in tijden van bezuinigingen? (open vraag)

Resultaten

In totaal hebben zeventien medewerkers van maatschappelijke organisaties en drie gemeenteambtenaren de vragenlijst ingevuld. Deelnemers die minder dan de helft van de vragen hebben beantwoord, zijn hierbij niet meegerekend. De medewerkers van de maatschappelijke organisaties zijn in dienst bij veertien verschillende organisaties. Twee van de drie beleidsambtenaren van de stad Rotterdam zijn werkzaam bij de afdeling Sociale zaken/Sociale dienst/Afdeling werk en inkomen en één bij de afdeling Communicatie. Twee ambtenaren zijn betrokken bij zowel de formulering als het bewaken van de uitvoering van het beleid en één bij de communicatie over het geformuleerde beleid. In de onderstaande tabel wordt een overzicht gegeven van het aantal deelnemers per type organisatie.

Tabel 1.1: Deelnemers aan de digitale enquête

Type organisatie	Aantal deelnemers
Gemeente	3
Professionele organisatie voornamelijk actief op het gebied van zorg	0
Professionele organisatie voornamelijk actief op het gebied van welzijn	6
Professionele organisatie voornamelijk actief op het gebied van financiën	1
Religieuze organisatie (bijv. kerkelijke organisatie of moskee)	2
Vrijwilligersorganisatie	3
Belangenorganisatie voor mensen met een laag inkomen	0
Ander type organisatie	5
Totaal aantal deelnemers	20

Onder 'ander type organisatie' valt bijvoorbeeld een basisschool.

Colofon

Oprachtgever/financier	Project Erop af: doen en delen! en de deelnemende gemeenten
Auteurs	Drs. T. Nederland Drs. J. van den Toorn Drs. F. P. S. Dekker
Omslag	Grafital, Valkenswaard
Uitgave	Verwey-Jonker Instituut Kromme Nieuwegracht 6 3512 HG Utrecht telefoon 030-2300799 telefax 030-2300683 e-mail secr@verwey-jonker.nl website www.verwey-jonker.nl

De publicatie

De publicatie kan gedownload worden via de website: www.verwey-jonker.nl en www.stedenestafette.nl

ISBN 978-90-5830-406-3

© Verwey-Jonker Instituut, Utrecht 2010.

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut.

Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.

The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute.

Partial reproduction is allowed, on condition that the source is mentioned.